

οὕτως ἀπαλλάττεται ἀπὸ τὴν φρίκην τοῦ κενοῦ καὶ ἡ φύσις καὶ ὁ λόγος. Περὶ δὲ τοῦ ὑπερχοσμίου κενοῦ θέλομεν εἰπεῖν τὰ ἕξοντα εἰς τὴν Κοσμολογίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ. ζ.

Περὶ πλάστικῆς δυνάμεως, καὶ ζωῆς, καὶ δρεψέως, καὶ ἀναπλάσεως, καὶ γεννήσεως.

ΡΟΕ΄.

Απὸ τὴν πρώτην ὕλην (ΡΛΑ΄.) ἀνεπτύχθησαν καὶ τὰ μεγάλα σφαιροειδῆ σώματα, τὰ ὅποια βλέπομεν εἰς τὸν οὐρανὸν ὡς ἀκτινοβόλα σημεῖα, ἢ ὡς φεγγοβόλους δίσκους, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων τὰ μὲν εἶναι αὐτόφωτα, τὰ δὲ ἑτερόφωτα (μὲ τὰ ὅποια συγκαταριθμεῖται καὶ ἡ ἡμετέρα Γῆ μετὰ τοῦ δορυφόρου της, ἢ γουν τῆς Σελήνης)· καὶ τὰ μικρὰ, ὅσα εὐρίσκονται ἐντὸς τῆς Γῆς μας ἢ ἐπάνω της. Ὅλα δὲ ταῦτα τὰ φυσικὰ πράγματα συνάμα λαμβανόμενα μετὰ τῶν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ταῦτα περικυκλούντων ῥευστῶν, συναποτελοῦσι φυσικόν τι ὅλον, τὸ ὁποῖον διατηρεῖται καθ’ ὅλην του τὴν συνάρτησιν καὶ ἀλληλουχίαν.

ΡΝΣ΄. Πῶς ἀνεπτύχθη τὸ ὅλον τοῦτο ἀπὸ τὴν πρώτην ὕλην, καὶ Πῶς παρήχθη ἡ πρώτη ὕλη, ἀνθρώπινος νοῦς νὰ ἐρμηνεύσῃ εἶναι ἀδύνατον· ὅσα προβάλλουσιν οἱ φιλοσοφοῦντες περὶ τούτου, καταγγέλλουσι τρανώτατα τὴν βαθυτάτην ἄγνοιαν καὶ ἀμάθειαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀντὶ λοιπὸν νὰ ὀνειρευώμεθα μεταφυσικὰ ἐνύπνια, κάλλιον εἶναι νὰ ἐρευνώμεν ὅσα δυνάμεθα νὰ μάθωμεν.

ΡΟΖ. Ἐπειδὴ πᾶν φυσικὸν πρᾶγμα ἔχει ἰδίον τι εἶδος, διὰ τοῦ ὁποίου διακρίνεται ἀπὸ τὰ ἄλλα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον· ἀναγκαζόμεθα νὰ ἀποδεχθῶμεν εἰς τὴν φύσιν ἀρχὴν τινα πρῶτην, καὶ στοιχείου τι ἐνεργόν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐκπηγάξει ἀρχικῶς ἡ εἰδοποιήσις αὕτη καὶ μὲν ἡ μορφωσις τῶν φυσικῶν πραγμάτων. Ταύτην τὴν ἀρχὴν, ἣτις παραιτέρω μᾶς μένει ἀνεξήγητος καὶ ἀκατάληπτος, ἐμποροῦμεν εὐλόγως νὰ ὀνομάσωμεν **Καθόλου πλαστικὴν δύναμιν** τῆς φύσεως.

ΡΟΗ. Ἡ πλαστικὴ αὕτη δύναμις ἐμφαίνεται κατὰ πρῶτον ἐνεργὸς εἰς ἐκεῖνο τὸ εἶδος τῆς πλάσεως, ἣτις μᾶς παριστάνεται ὡς ψιλὴ ἐπισυναγωγὴ καὶ συνοχὴ ὕλης μὲ διωρισμένον σχῆμα, καὶ τὴν ὁποίαν μὲ ὄνομα γενικὸν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν **Κρυστάλλωσιν**. Φαίνεται δεῦτερον πάντα διαφόρως ἐνεργοῦσα ἐνῶ παράγει τοιαῦτα σώματα, τῶν ὁποίων τὰ μέρη ἔχοντα ἀμοιβαίαν σχέσιν πρὸς ἄλληλα συμπληρόνουσιν ἓν ὅλον, καὶ μετουσιόνοντά εἰς ἑαυτὰ ὑλικὰς τινὰς οὐσίας διατηροῦσι πάντοτε τὸ ὁποῖον ἔλαβαν ἐξ ἀρχῆς εἶδος· ἡ πλαστικὴ δύναμις εἰς τὸν βαθμὸν τοῦτον ὀνομάζεται **ὀργανικὴ δύναμις**, καὶ πρέπει νὰ τὴν θεωρήσωμεν ὡς **πλαστικὴν ὀρμὴν**, ἐπειδὴ πάντοτε εἶναι ἐνεργὸς, καὶ δι' αὐτῆς ὅλα τὰ φυσικὰ πρᾶγματα προσπαθοῦν νὰ προσλάβωσιν εἶδος τι, ἢ νὰ διατηρήσωσι τὸ προσληφθέν.

Σημειώσεις. Πλαστικὴν δύναμιν ἔχει πᾶσα ὕλη, ἐπειδὴ πλάττεται ἐξ ἑαυτῆς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον· ἀλλὰ ποτέ, καθὼς ψιλὴ ὕλη, δὲν παράγει ὀργανικόν τι, τὸ ὁποῖον, ὡς θέλομεν εἶδεν, εἶναι πάντοτε ζῶσα οὐσία. Τὰ ἔργα τῆς πλαστικῆς δυνάμεως εἶναι ζωῆς ἀμοιρα, καθὼς καὶ αὐτὴ ἡ ὕλη. Τὰ σχήματα τούτων εἶναι μὲν παντοδαπά· γίνεται ὅμως ὁ σχηματισμὸς τῶν καταληπτῶν ἀπὸ τὴν χημικὴν καὶ μηχανικὴν τῶν τῆς ὕλης μερῶν εἰς ἄλληλα ἐνέργειαν· ἀλλ' ὁ σχηματισμὸς, τὸν ὁποῖον ἔχουσι τὰ παντοδαπώτατα καὶ ἀπειραχῶς παραλλάσσοντα σχήματα τῶν ὀργανικῶν ὄντων, δὲν καταλαμβάνεται ἀπὸ τὰς ἐνεργείας ἐκείνης· διότι καὶ ὅσα ἐξυρόμεν διὰ πειραμάτων ἀπὸ τὰς χημικὰς καὶ

μηχανικὰς ἐνεργείας δὲν ἐφαρμόζονται εἰς τὴν ὀργανικὴν διαμόρφωσιν· καὶ ἡ ἰδιότης τῆς μορφῆς ἐνὸς ἐκάστου ὀργανικοῦ ἔντος μᾶς ἀναγκάζει νὰ ἀποδεχθῶμεν ὑψηλότερόν τι στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον καθυποτάσσει εἰς ἑαυτὸ καὶ μεταβάλλει παντοίως τὰς μηχανικὰς καὶ χημικὰς ἐνεργείας τῆς ἕλης, καὶ τὴν μὴ ὀργανικὴν μεταμορφώνει εἰς τὴν διοργανισμένην. Τοῦτο τὸ στοιχεῖον ἐνομαζόμεν Πλαστικὴν ὄρμην, ἥτις ὡς θελομεν ἐφεξῆς εἶδεν, εἶναι διόφορος ἀπὸ τὴν πλαστικὴν δύναμιν.

ΡΟΘ΄. Τὴν Πλαστικὴν δύναμιν διακρίνομεν ἀπὸ τὴν πλαστικὴν ὄρμην· οὕτως τὴν τοῦ φυτοῦ ἀπὸ τοῦ σπόρου προαγωγὴν καὶ αὔξησιν, καὶ τὴν τοῦ νεοσσοῦ ἀπὸ τὸ αὐγὸν γέννησιν νομίζομεν πλέουσι παρὰ ἀπλῆν κατακρήμνισιν καὶ κρυστάλλωσιν· ἀλλ' ὑποτάσσεται εἰς τὴν ὄρμην ἡ πλάσις κατὰ τινὰς ὑποθέσεις, καὶ τὴν ὑπηρετεῖ προθυμότερα· ὅταν δὲ ἀρθῶσιν αἱ ὑποθέσεις, πάυει μὲν ἡ ὄρμη, ἐνεργεῖ δὲ μόνου ἡ πλάσις· καὶ ὁ ὀργανικὸς τοῦ σώματος σχηματισμὸς διαφθείρεται.

Σημείωσις. Ἡ αὐτὴ δὲ πλαστικὴ ὄρμη δύναται νὰ μεταχειρισθῇ τὴν διαφθερεῖσαν ὀργανικὴν οὐσίαν εἰς νέαν ὀργάνωσιν, καθὼς βλέπωμεν καθ' ἡμέραν, ὅτι τὰ διαφθειρόμενα φυτὰ καὶ ζῶα χρησιμεύουν εἰς τροφὴν ἄλλων ὁμοίων των φυτῶν καὶ ζώων, τὰ ὁποῖα γίνονται ἢ εἶναι γεννημένα. Φύσος ἄ λοιπὸν καὶ γένεσις εἶναι συνδεδεμένα εἰς τὴν φύσιν, ἥτις φαίνεται ὁμοία ζώου, τὸ ὁποῖον κατατρώγει καὶ πάλιν ἀναγεννᾷ αὐτὸ ἑαυτό.

ΡΗ΄. Ἐάν λοιπὸν εἶναι διαφορὰ πλαστικῆς δυνάμεως πρὸς πλαστικὴν ὄρμην (**ΡΟΘ΄.**), καθὼς μᾶς φαίνεται, καὶ καθὼς μᾶς πληροφοροῦσιν αἱ γνωστικαί μας δυνάμεις· πρέπει ἐξ ἅπαντος νὰ κάμωμεν διαφορὰν καὶ μεταξὺ ὀργανικῶν καὶ μὴ ὀργανικῶν τῆς φύσεως πραγμάτων· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ δύο ταῦτα δὲν ἔχουσιν ὑπαρξιν χωριστὴν, ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξάρτητον, συνέχονται δὲ μετ' ἀλλήλων ἀδιαζεύκτως, καὶ οὕτως ἀποτελοῦσιν ὅλον τι συντηρούμενον καὶ κρατούμενον εἰς τὸν σχηματισμὸν του· διὰ τοῦτο ἐμπορεῖ ἐν γένει καὶ ἡ φύσις ἢ ὁ κόσμος νὰ θεωρηθῇ ὡς ὀργανικόν τι ὅλον (**ΡΟΞ΄.**).

Σημειώσεις. Ὅλα λοιπὸν τὰ μερικὰ ἄτομα τῆς φύσεως (εἴτε μεγάλα σώματα τοῦ κόσμου εἴπης, εἴτε μικρά) εἶναι μέρη ἑνὸς ὅλου. Διὰ τοῦτο ἡ πλαστικὴ καὶ ὀργανικὴ δύναμις δὲν πρέπει να περιορισθῇ εἰς μερικὸ ἄτομα μόνον, ἀλλὰ καὶ θεωρηθῇ καὶ ὡς δι' ὅλης διούλουσα τῆς φύσεως· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἔργαστικὴ αὕτη δύναμις φανερῶνει ἐξαιρετικὴν ἐνέργειαν εἰς ἔντατα ὄμοια μᾶς (τὰ ζῶα δηλαδὴ καὶ τὰ φυτὰ), καὶ εἰς αὐτὰ τὴν βλέπομεν εὐτελέστερα καὶ καθαρώτερα· διὰ τοῦτο ταῦτα ὡς τελειότερα μέρη τοῦ ὀργανικοῦ ὅλου ὀνομάζομεν κατ' ἐξοχὴν ὀργανικὰ ἔργα τῆς φύσεως. Ὁ ἀτομικὸς λοιπὸν ὀργανισμὸς εἶναι μικρὸς κόσμος, καὶ εἰκὼν τοῦ μεγάλου. (ΡΠ)

ΡΗΛ. Εἰς ὅλα τὰ ὀργανικὰ τῆς φύσεως ἔργα εὐρίσκαται ἀρχή τις καθ' ἑαυτὴν κινητὴ, ἢ κινητὸν τι στοιχεῖον; τὸ ὁποῖον διὰ τῆς ἀδιακόπου ἀρμονίας πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ ἀντι-κειμένα διατηρεῖται εἰς διαφόρους βαθμοὺς· ὀνομάζομεν δὲ τοῦτο Ζωήν. Ζωὴ λοιπὸν εἶναι γινόμενον ὑπὸ τοῦ εἰς πᾶν ὀργανικὸν ὄν ἐνυπάρχοντος κινητοῦ, καὶ τοῦ καθ' ὅποιονδήποτε τρόπον ἐνεργοῦντος κινητικοῦ, διὰ τοῦ ὁποῖου τὸ δυνάμει κινητὸν γίνεται ἀληθινὴ κίνησις. Ζωτικὴ λοιπὸν ἐνέργεια εἶναι ὀργανικὴ ἐνέργεια, καὶ ζωτικὴ δύναμις ὀργανικὴ δύναμις· διότι ἐν ὅσῳ μὲν ἐνεργεῖ ἡ ὀργανικὴ δύναμις, τὸ σῶμα φαίνεται ζῶν· εὐθὺς δὲ ἀποῦ χαθῇ αὕτη ἀπὸ βίαν μηχανικῶν ἢ χημικῶν δυνάμεων, τὸ σῶμα ἀποθνήσκει.

Σημειώσεις. Ἐὰν δυνάμιν ζωτικὴν ἐκλάβητε διάφορον ἀπὸ τῆς ὀργανικῆς, ἢ ἐννοιάσου θέλει εἶσθαι ἐξ ἅπαντος ἐπίπλαστος καὶ ἀνυπαρختος· διότι, ἐπειδὴ εἰς μόνον τὰ ὀργανικὰ ὄντα βλέπομεν τὴν ζωὴν, δὲν ἔχομεν λόγον, ἔξω ἀπὸ τῆς ὀργανικῆς, νὰ ἀποδεχθῶμεν καὶ δυνάμιν ἄλλην ζωτικὴν. Ἐν ὅσῳ τὸ σῶμα διὰ τοῦ ὀργανισμοῦ εἶναι κινητὸν, ἢ δὲ κινήσεως του γίνεται ἀληθινὴ καὶ πραγματικὴ κίνησις διὰ τῶν κινητηρίων, ἐμπόρει πάντοτε ἡ ὀργανικὴ δύναμις νὰ ὀνομάζεται ἐνλόγως καὶ ζωτικὴ· ἡ ζωὴ λοιπὸν οὔτε χωρὶς τὸ ἐσωτερικὸν κινητὸν, οὔτε χωρὶς τὰ ἐξωτερικὰ κινήτικα δύναται νὰ ὑπάρξῃ· δέχεται δὲ τὸ ζῶν τὰ κινήτικα διὰ τῆς ὀργανώσεώς του. Ὡστε ἀπὸ τῶν τοῦ κινήτου πρὸς τὰ κινήτικα λόγον ἀποτελεῖται παντόδαπὴ ἢ ἰσχύς τοῦ ζῶντος, καὶ προξενεῖται καὶ ἡ ἐπιξία ἢ καχεξία του. Ἐκ δὲ τῶν εἰρημενων παραίξονται οἱ ἐφεξῆς δύο ὀρυθμοί.

Ἑγεία μὲν εἶναι ἡ κατάστασις ἡ προερχομένη ἐκ τῆς κατ' ἀναλογίαν ἀπαιτουμένης ἰσορροπίας τῶν δύο τούτων ποιητῶν κινήτου, καὶ κινήτου, ὥστε νὰ διεγείρεται ἡ εἰς τὴν φυσικὴν εὐεξίαν ἀπαιτουμένη ἰσχὺς τῆς κινήσεως.

Ἀρρώστια δὲ εἶναι ἡ κατάσταση ἡ προερχομένη ἐκ τῆς διαφθειρεμένης ἰσορροπίας τῶν δύο ποιητῶν, ὥστε νὰ μὴ διεγείρεται ἡ εἰς τὴν φυσικὴν εὐεξίαν ἀπαιτουμένη ἰσχὺς τῆς κινήσεως. Γίνεται δὲ ἡ ἀρρώστια καὶ ὅταν ἐλλείπη ἡ ἀπαιτουμένη κίνησις, ὅποτε ὀνομάζεται ἀσθενεία, καὶ νόσος ἀσθενική, ὡς λέγουν οἱ ἰατροί, καὶ ὅταν πλεονάσῃ πέρα τοῦ δέοντος (ἐπότε ὀνομάζεται μὲ διάφορα τῶν νεωτέρων ἐνύματα, μ' ἔλον ὅτι ὅλα κακοσχηματισμένα, ἦγον ὑπερθευεία, ἡ περθευική νόσος, καὶ, τὸ χειροτερον, σθενεία). Καὶ αἱ δύο αὗται καταστάσεις εἶναι ἐκλίσεις ἀπο τὴν κανονικὴν μέσητητα τῆς κινήσεως, ἧτις εἶναι ἡ τελεία ὑγιεινὴ κατάσταση. Ὅταν δὲ εἶναι μεγάλαί αἱ παρεκτροπαὶ αὗται, γίνονται πολλὰ ἐπαισθητὰ καὶ επικίνδυνα· καὶ αἱ δύο ἐμποροῦν νὰ φερουν τὸν θάνατον, ἦγον τὴν κατάστασιν ἐκείνην, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ μὲν ὀργανικὴ τοῦ σώματος κίνησις παύει ἐξ ὀλοκλήρου· ἐπενεργοῦν δὲ εἰς αὐτὸ μόνον αἱ μηχανικαὶ καὶ χημικαὶ τῆς φύσεως δυνάμεις· ἀπαράλλακτα, καθὼς μουσικοῦ ὄργανου χροδὴ παύει ἀπὸ τοῦ νὰ ἤχη, ἢ ὅταν εἶναι παντόπασι χαλαρὰ καὶ ὑφειμένη, ἢ ὅταν ἐκραγῇ δι' ὑπερβολὴν τάσεως.

PIB. Γενικῶς ἐνεργουῦσα ἡ πλαστικὴ ὄρμη εἰς ὅλα τὰ ὀργανικὰ ὄντα, φυλάττει ἰδιαίτερούς τινας σταθεροὺς κανόνας, κατὰ τοὺς ὁποίους μορφώνει εἶδη πάντοτε τὰ αὐτὰ κατὰ διαφοροὺς σχετικὰς τελειότητας ἕως αὐτοῦ τοῦ τελειοτάτου, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Παρεκτροπαὶ δὲ τῆς πλαστικῆς ὄρμης σπανιώταται συμβαίνουσαι ἀποτελοῦσι τὰ τέρατα κατὰ τέσσαρας τρόπους· α'. ἐκ τῆς παρὰ φύσιν κατασκευῆς, ὅπου ἡ πλαστικὴ ὄρμη μεταβάλλει τὴν φυσικὴν κατασκευὴν· β'. ἐκ παρὰ φύσιν θέσεως τῶν μερῶν· γ'. ἐξ ἐνδεΐας· δ'. ἐκ πλεονασμοῦ τῶν μερῶν. Σαλευέται ἡ πλαστικὴ ὄρμη δὲ καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν ἐκ διαφόρου εἶδους γεννωμένων, ὁποῖα εἶναι οἱ ἥμιονοι καὶ πολλὰ φυτά.

PIΓ. Ἡ αὐτὴ ὀργανικὴ δύναμις, ὡς ἐκ τριῶν αὐτῆς

διαφόριον αποτελεσμάτων, σημαίνεται με τρία ὀνόματα· διότι ἢ διατηρεῖ τὰ ἄτομα καὶ ὀνομάζεται *θρεπτικὴ* ἢ *θρέψις*· ἢ ἀναγεννᾷ μέρη τινα ἀφανισθέντα, καὶ ὀνομάζεται *ἀναπλαστικὴ* ἢ *ἀνάπλασις*· ἢ διατηρεῖ τὰ εἶδη διὰ παραγωγῆς νέων ἀτόμων, καὶ ὀνομάζεται *γεννητικὴ* ἢ *δύναμις*, ἢ *γέννησις*· καὶ εἰς μὲν τὴν *θρέψιν* καὶ *ἀνάπλασιν* τὸ ὀργανικὸν σῶμα ὀργανίζεται αὐτὸ καθ' ἑαυτό· ἢ δὲ *γέννησις* δὲν γίνεται ἄλλως, εἰ μὴ διὰ συνάψεως δύο ἑτερογενῶν (*ἄρρενος* καὶ *θῆλειος*), ὁμοειδῶν δὲ ὄντων πρὸς ἄλληλα. Εἰς τὸ πλεῖστον μέρος τῶν φυτῶν τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ ἐμφωλεύουσιν εἰς τὸ αὐτὸ ἄτομον· θέλομεν ἐξηγήσειν σαφέστερα τὸ ῥηθὲν εἰς τὸν ἐφεξῆς παράγραφον.

ΡΠΔ'. Ἡ δύναμις, ἣτις παρήγαγεν ὀργανικόν τι ὄν, ἐνεργεῖ πάντοτε ἕως οὗ μηχανικὴ ἢ χημικὴ δύναμις νὰ διαλύσῃ τὸν ὀργανισμόν· ἀλλ' ἐνεργεῖ κατὰ τρεῖς διαφόρους τρόπους.

α'. Πᾶν ὀργανικὸν σῶμα προσλαμβάνει ἔξωθεν ὕλην τινα, τὴν ἐξομοιῶνει πρὸς ἑαυτό, καὶ τὴν μετουσιῶνει ἐσωτερικῶς, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀναπτύσσει ἐντελῶς τὴν ὀργανικὴν του μορφήν, καὶ, ὅσον δύναται, τὴν διατηρεῖ· διὰ ταύτης τῆς ἐνεργείας τρέφεται καὶ αὖξεται, ἐφ' ὅσον εἶναι τὸ σῶμα δεκτικὸν αὐξήσεως· καὶ ἡ δύναμις ὀνομάζεται *θρεπτικὴ*, ἢ *θρέψις* ἀπλῶς.

β'. Δι' αὐτῆς ἀναπληρῶνει τὸ ὀργανικὸν σῶμα μέρη τινα διαφθειρόμενα· καὶ κατὰ τοῦτο ἡ δύναμις ὀνομάζεται *ἀναπλαστικὴ* ἢ *ἀνάπλασις*· ἡ ἐνέργειά της εἶναι ἀτελεστέρα μὲν εἰς τὰ τελειότερα· τελειότερα δὲ εἰς τὰ ἀτελέστερα ὀργανικὰ ὄντα· διότι ἀνθρώπου μὲν ὄνυχες μόνον καὶ τρίχες ἀναπλάττονται· πολλῶν δὲ ἀπὸ τὰ τοῦ ψυχροῦ αἵματος λεγόμενα

ζῶα καὶ πόδες καὶ ὄμματα· καὶ εἰς τινὰ μὲν γίνεται ἡ ἀνάπλασις κατὰ ὁωρισμένους καιροὺς, καθὼς εἶναι ἡ τακτικὴ ἀλλαγὴ δερμάτων, πτερῶν κτλ. εἰς ἄλλα δὲ, ὡς ἔτυχεν. Ἡ ἀνάπλασις αὕτη τίποτ' ἄλλο δὲν εἶναι, εἰ μὴ αὔξεις ἰδιαιτέρα, καὶ φυσικὴ τῆς θρέψεως συνέπεια· ἡ δὲ θρέψις εἶναι τοῦ ἀτόμου συντήρησις, καὶ καθημερινὴ τοῦ αὐτοῦ ἐξ ἑαυτοῦ ἀναγέννησις, ἀφ' οὗ ἅπαξ ἐγεννήθη.

γ. Ἀλλ' ἡ δύναμις αὕτη ἐνεργεῖ καὶ οὕτως, ὥστε τὸ ὀργανικὸν ὄν ἢ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως γεννᾷ, ἢ γοῦν παράγει τι ὅμοιον ἑαυτοῦ· καὶ οὕτω διατηρεῖ τὸ εἶδος του. Γέννησις λοιπὸν εἶναι ἀνάπλασις εἰδική, καὶ ἔχει ἀτομικὴν, ἐπειδὴ δι' αὐτῆς ἀναπλάττεται τὸ εἶδος, τὸ ὁποῖον ἐκινδύνευσε νὰ χαθῆ διὰ τῶν εἰς τὰ ἄτομα συμβαινόντων θανάτων. Ἐκ δὲ τούτων εἶναι φανερόν ὅτι ἡ γέννησις εἶναι ἀποτελεσματὸς τῆς πλαστικῆς ὀρμῆς, καὶ ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὡς κατὰ μικρὸν γινομένη ἀνάπτυξις καὶ διάπλασις ὀργανικῆς τινος γεννητικῆς ὕλης, τῆς ὁποίας εἶναι ἀποτελέσματα τὰ ὀργανικὰ ὄντα ὡς γεννώμενα, ἀλλ' ἔχει ὡς προὔπαρχοντα.

Σημείωσις. Ἡ δόξα αὕτη ὀνομάζονται ἐπιγενεσίαι, καὶ εἶναι ἐναντία δόξης ἄλλης, ἣτις ὀνομάζεται προὔπαρξις· οἱ τῆς δευτέρας δόξης προστάται θέλουσιν, ὅτι ὅλα τὰ καθ' ἡμέραν γεννώμενα ἐγεννήθησαν ἅπαξ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου ὡς τέλειοι βλαστοὶ ἢ ζωάρια, καὶ ἐναπεταμιεύθησαν εἰς τὰ σπέρματα τῶν πρωτοπλάστων ὀργανικῶν σωμάτων, ἐν ἑνὸς τοῦ ἄλλου· ἡ δὲ βλεπομένη γέννησις εἶναι αἰτίαιτις κινουῦσα καὶ ἐκβάλλουσα εἰς φῶς τοὺς ἐναποκεκρυμμένους βλαστοὺς· ἀλλ' ἢ εἰς ὅλους φανερὰ ἀνάπλασις (PΠΔ', β), καὶ ἡ γέννησις τῶν τεράτων ἀνατρέπει ἐντελῶς τὴν προὔπαρξιν, καὶ στερεώνει ἀσφαλῶς τὴν ἐπιγενεσίαν.

PΠΕ'. Ἡ γέννησις φαίνεται διπλῆ· ἢ ἀπὸ ὀργανικῶν ὄντων, ἢ ἀπὸ μὴ ὀργανικῶν· ἡ δευτέρα βεβαιονεταὶ ἀπὸ τὰ ἐμβλαπτικὰ λεγόμενα ζωῦφια· καὶ διὰ τὴν ἄλλως ἢ εἰς ὅλην τὴν φύσιν ἐπιπολάζουσα καὶ ἐπικρατοῦσα πλαστικὴ ὀρμὴ

νά μὴ παράγη καὶ ἐκ μὴ ὀργανικῶν ὀργανικά; ἢ δὲ πρώτη, ἢ εἰς ὅλους μας γνωστῆ, ὑποδιαιρεῖται εἰς ὁμοειδῆ καὶ ἑτεροειδῆ· ἢ μὲν πρώτη σημαίνει τὴν ὀργανικοῦ ὄντος δι' ὁμοειδοῦς ὀργανικοῦ γέννησιν· ἢ δὲ δευτέρα, τὴν δι' ἑτεροειδοῦς· οἱ ἡμίονοι καὶ διάφορα ἄλλα ζῶα καὶ φυτὰ γίνονται σαφέστατα παραδείγματα τῆς ἑτεροειδοῦς γέννησεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Διαίρεσις τῶν ὀργανικῶν σωμάτων, καὶ περὶ Ἄνθρώπου.

ΡΗΙΣ΄.

Ε΄ πειδὴ τὰ ἔργα τῆς φύσεως εἶναι παντοδαπώτατα· ὁ Λόγος ἡμῶν ἀναγκαζόμενος νὰ εὔρη τὸ ἀπόλυτον, θεωρεῖ ταῦτα πάντα ὡς ὅλον τι· καὶ παραβάλλων τὰς μεταξὺ αὐτῶν ὁμοιότητας καὶ ἀνομοιότητας, προσπαθεῖ νὰ διατάξη τὸ ὅλον εἰς μέρη, καὶ νὰ κάμη πλήρητινα αὐτῶν ὀλομέλειαν (ΡΚΓ΄). Τοιαύτη διάταξις εἶναι πάντοτε τεχνητῆ, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐπιστηρίζεται εἰς φυσικοὺς λόγους· καὶ μ' ὅλον τοῦτο μένει πάντοτε ἀτελής, μὴ δυναμένη νὰ ἐφαρμοσθῆ ἀκριβῶς εἰς τὴν φύσιν.

Σημείωσις. Οἱ συγγραφεῖς τῆς Φυσικῆς ἱστορίας καὶ περιγραφῆς ἀπὸ τῶν Ἀριστοτέλιν ἀρχάμενοι ἔκαμαν διαφόρους μεθόδους εἰς τὸ νὰ διατάξωσι καὶ τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ὄρυκτά κατὰ συστήματα τινα, τὰ ὅποια εἶναι ἢ φυσικά ἢ τεχνητά· ἀλλὰ τὴν λεπτομεροῦ αὐτῶν ἐξέτασιν ἀφίνεμεν νὰ τὴν κάμνωσιν οἱ εἰρημίνοι συγγραφεῖς τῶν φυσικῶν ἱστοριῶν καὶ φυσικῶν περιγραφῶν.

ΡΗΙΖ΄. Ἐπειδὴ πᾶν σῶμα εἶναι ἢ ὀργανικόν ἢ μὴ

(ΡΟΗ, ΡΙ΄.). Ἐκ τούτου προέρχονται δύο γένη καθολικὰ τῶν σωμάτων, ἢ ὡς συνηθίζουσι νὰ λέγωσι, δύο βασιλεια τῆς φύσεως· καὶ ἐπειδὴ πάλιν ὑπὸ τὸ ὀργανικὸν ὑπάγονται δύο καθολικὰ εἶδη, διότι τὰ μὲν ἐξ αὐτῶν κινουῦνται προαιρετικῶς, τὰ δὲ, δι' ἔλλειψιν τῆς προαιρετικῆς κινήσεως φαίνονται, ὡς ἄψυχα ὄντα· καὶ ἐκεῖνα μὲν λέγονται ζῶα, ταῦτα δὲ, φυτά· διὰ τούτου συντάσσοντες τὰ μέλη τῆς ὑποδιαίρεσεως οὐνάμεθα νὰ ἀποδεχθῶμεν τρία καθολικὰ γένη σωμάτων, ἢ τρία βασιλεια τῆς φύσεως.

Σημείωσις Α'. Ἡ μεταξὺ ζώου καὶ φυτοῦ διαφορὰ, μ' ἔλον ὅτι εἶναι προφανεστάτη, δυσκολώτατα ὅμως δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ. Καὶ τὰ δύο ταῦτα γένη τρέφονται, γεννῶσι, ζῶσιν· ἀλλ' ἡ ζωὴ των φανεροῦνται τόσον διαφόρως, ὥστε τινὲς ἀπέφησαν ἀπὸ τὰ φυτὰ πᾶν ἴχνη ζωῆς ἀποδιδόντες τὴν μόνον εἰς τὰ ζῶα, τῶν ὁποίων οὐσιώδης χαρακτηρ εἶναι νὰ κινῶνται τὴν προαιρετικὴν καὶ ἐθελούσιον κίνησιν· καὶ ἐδιαίρεσαν τὰ ὀργανικὰ ὄντα εἰς ἔμψυχα (τὰ ζῶα), καὶ ἄψυχα (τὰ φυτά)· ἀλλ' ὅμως ὁ χαρακτηρ οὗτος οὐ μὲν μὲν στερρός· διότι εἶναι πολλὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα δὲν δύναται νὰ ἀφήσωσι τὸν ὑπὸ τῆς φύσεως εἰς αὐτὰ προσταχθέντα τόπον, καὶ κινῶσι προαιρετικῶς μόνον τὰ μέρη των· πολλὰ δὲ πάλιν φυτὰ δὲν εἶναι στερρῶς κατὰ γῆς ῥιζωμένα, ἀλλὰ μεταβάλλουσι τὸν τόπον των, εἴαν καὶ χωρὶς τῆς ἴχνης προαιρέσεως. Ἄλλοι δὲ πάλιν ἐθεώρησαν τὴν τῶν ζῶων πρὸς τὰ φυτὰ διαφορὰν εἰς τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον τρέφονται· ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἡ κυρία διαφορὰ στέκει εἰς τοῦτο, ὅτι εἰς τὰ ζῶα ἐνῶ τρέφονται παρατηροῦνται κινήσεις, ὅχι ἔτι καὶ εἰς τὰ φυτὰ.

Σημείωσις Β'. Περὶ δὲ τῆς συνήθους ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλην ἀρξαμένης διαίρεσεως τῶν σωμάτων εἰς τρία γένη, ἢ τρία βασιλεια, λέγομεν ὅτι εἶναι ἐρῴότερον νὰ δεχθῶμεν μόνον δύο, τὸ ὀργανικὸν καὶ τὸ μὴ ὀργανικὸν, ἐπειδὴ ταῦτα εἶναι ἀμέσως ἀντίθετα μέλη τῆς διαίρεσεως. Πρέπει πάλιν ὅμως καθεὶν νὰ ὑποδιαίρεσωμεν εἰς δύο· ἢ γουν τὸ μὲν μὴ ὀργανικὸν εἰς τὰ ῥωθῆ καὶ εἰς τὰ στερρὰ σώματα· τὸ δὲ ὀργανικὸν εἰς τὰ φυτὰ καὶ εἰς τὰ ζῶα. Διότι δὲν βλέπομεν λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον εἰς τὰ φυσιογραφικὰ συστήματα δὲν πρέπει νὰ περιγραφθῶσι καὶ νὰ χαρακτηρισθῶσι τὰ εἶδη τῶν ῥωθῶν σωμάτων, καθὼς καὶ τὰ τῶν στερρῶν, ἐν ᾧ μάλιστα ταῦτα χωρὶς ἐκείνων δὲν ἐμποροῦν ποτὶνὰ χαρακτηρισθῶσιν ἀνελλιπῶς· καὶ εἴαν εἰς τὴν ὀνομαζομένην ὀρυκτολο-

γίαν συγκαταρροῦνται καὶ ῥοῦδη τινὰ σώματα, ὁ ὑδράργυρος, φερ' εἰ-
πὶν, καὶ τὸ πετραίλαιον, διὰ τὶ νὰ μὴ συναρροῦνη καὶ τὸ ὕδωρ,
διὰ τὶ ὄχι καὶ ὁ ἀήρ, καὶ τὰ διάφορα τῶν αἰρίων εἴδη· διὰ τὶ ὄχι καὶ
ἡ ἠλεκτρικὴ ὕλη, καὶ ἡ μαγνητικὴ κτλ.; Πρέπει λοιπὸν, μὲ φαίνεται,
καὶ ταῦτα συναρροῦμενα μετ' ἐκείνων διὰ τὴν συστατικὴν τῆς ῥευ-
στέτης διαφορὰν νὰ υποδιακρίνωσιν εἰς δύο εἶδη μὴ ὀργανικῶν σω-
μάτων, εἰς τὰ ῥοῦδη καὶ εἰς τὰ στερόρ'α.

ΡΙΗΉ. Τὸ τελειότατον ἀπ' ὅλα τὰ ζῶα εἶναι εὐλόγως ὁ
Ἄνθρωπος, ἐπειδὴ τοῦτον, εἴαν καὶ τίποτ' ἄλλο δὲν διέφερον
ἀπὸ τὰ ἄλλα, μόνον ὁ Λόγος τὸν ἐξυψώνει πολὺ ὑπεράνω
πάντων τῶν ὑπὸ μόνης ζωώδους ὁρμῆς διοικουμένων. Διὰ τού-
του εἶναι ἐπιδεκτικὸς νὰ σημαίνῃ διορισμένως καὶ εὐκρινῶς
τὰς ἐννοίας καὶ νὰ τὰς μεταδίδῃ εἰς ἄλλους, μεταχειριζόμε-
νος δηλονότι τὸν προφορικὸν λόγον, ὅς τις εἶναι πολὺ τι πλεον
παρὰ τὴν φωνὴν τῶν ἄλλων ζώων. Διὰ τούτου ἐνόηται μὲ
τοὺς ὁμοειδεῖς τοῦ ἀνθρώπου εἰς μίαν μεγάλην κοινωνίαν καὶ
συντροφίαν. Διὰ τούτου γίνεται νομοδότης καὶ διοικητὴς τῆς
ιδίας ἑαυτοῦ θελήσεως. Διὰ τούτου ὑπερβαίνει τὰ σωματικὰ
ὄρια καὶ προσπαθεῖ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἄπειρον, τελειοποιῶν τὰς
γνωστικὰς καὶ προαιρετικὰς δυνάμεις του. Διὰ τούτου εὐρίσκει
τὴν ἀρχὴν του, ὅτι κατάγεται ἀπὸ ὑψηλότερον καὶ ὑπέρτερον
ἑαυτοῦ ΟΝ· καταλαμβάνει καὶ τὸ δικαίωμα, τὸ ὁποῖον ἔχει,
νὰ καθυποτάξῃ εἰς τοὺς σκοποὺς του τὰ περικυκλοῦντα αὐτὸν
ἄλογα ὄντα, ἢ γοῦν νὰ γείνη κύριος τῆς Γῆς. Καὶ σιμὰ τού-
του ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ἡ φύσις ὀργανισμόν συμφωνότατον μὲ τοῦ
ὀρθοῦ λόγου τοὺς σκοποὺς.

Σημείωσις. Διὰ ταύτην τὴν ὑπὲρ τὰ ἄλλα ζῶα ὑπεροχὴν τοῦ
ἀνθρώπου ὁ τοῦ τῆς Βιέννης πανεπιστημίου διδάσκαλος τῆς Φυσικῆς
Ἱστορίας Σχέρερος (Scherer) διαίρει, ἐκὼ ἀπὸ στόματος ἱρμηνεύει
τὰ μαθήματα, εἰς τέσσαρα γένη πάντα τῆς Γῆς τὰ σώματα· εἰς τὸ
γένος τῶν ἀνθρώπων, εἰς τὸ γένος τῶν ζώων, εἰς τὸ γένος τῶν φυτῶν,
εἰς τὸ γένος τῶν ὀρυκτῶν, μὲ τὰ ὁποῖα συμπεριλαμβάνει καὶ πᾶν ῥο-
ῦδον σῶμα· διότι εἶναι, λέγει, ἀνάγκαστον νὰ συγκατατάττωμεν τὰ

Ζεώτατον ζῶον τὸν ἄνθρωπον μὲ τὰ ἄλογα κτῆνη. Καὶ ἔχει δίκαιον ὁ σοφὸς οὔτεσ ἀνὴρ, κατὰ τὴν κρίσιν μου.

ΡΠΘ'. Σωματικοὶ δὲ χαρακτῆρες τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τῶν ὁποίων διακρίνεται ἀπὸ τ' ἄλλα ζῶα, εἶναι κατὰ τὸν Βλυμειβάχον· τὸ ὀρθὸν βράδισμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ φυσικὴ του κατασκευὴ τὸν ἔκαμιν ἐπιτήδειον· ἡ ἐλευθέρη χρῆσις δύω εὐαισθητοτάτων χειρῶν· ἡ ὀρθὴ θέσις τῶν κάτω τμητικῶν ὀδόντων, καὶ ἡ προέχουσα σιαγών. Ἴσως χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι καὶ ἡ ἔμμονος πρὸς γέννησιν ὀρμὴ, ἥτις εἰς τὰ ἄλλα ζῶα φαίνεται κατὰ περιόδους. Τὸ δὲ θῆλυ τῶν ἀνθρώπων γένος διακρίνεται ἀπὸ τὰ ἄλλα θήλαα διὰ τὰ καταμήνια, ἧγουν τὴν κατὰ μῆνα γενομένην ἐκροὴν ποσοῦτινος αἵματος, καὶ κατὰ τὸν παρθευικὸν ὑμένα, ἐκ τοῦ ὁποίου μαρτυρεῖται ἡ ἀθωότης τῶν ἀγάμων.

ΡΨ'. Ὑπέλαβαν μὲν τινες ἐκ φύσεως ἄσπλου τὸν ἄνθρωπον· ἀλλ' ἔχει γρόνθον, μὲ τὸν ὁποῖον κρημνίζει κατὰ γῆς τὸν πολέμιόν του, καὶ ὄνυχας, μὲ τοὺς ὁποῖους σπαράσσει, καὶ ὀδόντας, μὲ τοὺς ὁποῖους δάκνει· τὰ δεύτερα μεταχειρίζεται συχνότερα τὸ θῆλυ. Εἶναι δὲ ἀληθὲς, ὅτι ὁ νεογέννητος ἄνθρωπος εἶναι καθ' ὑπερβολὴν ἀνίκανός νὰ βοηθήσῃ καὶ νὰ φυλάξῃ τὸν ἑαυτόν του· διότι κἀνὲν ἀπὸ τ' ἄλλα ζῶα δὲν μένει πλειότερον χρόνον εἰς κατάστασιν ἔχουσαν βοηθείας χρείαν. Ἰῶατὰ δὲ τὴν τροφήν, καὶ τὸν τόπον τῆς κατοικίας εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἀπεριόριστος, ἐπειδὴ τρέφεται ἀπ' ὅλα τὰ γένη τῶν σωματίων, καὶ κατοικεῖ εἰς ὅλας τὰς ζώνας καὶ εἰς ὅλα τῆς Γῆς τὰ κλίματα.

ΡΨΑ'. Ἐὰν ρίψωμεν ἀκόμη βλέμμα ἓν εἰς τὴν ὀργανικὴν φύσιν, θέλομεν ἰδεῖν ὅτι ζωὴ εἶναι ὁ καθολικὸς αὐτῆς χαρακτήρ· ἀλλ' ἡ ζωὴ αὕτη εἶναι διάφορος εἰς τὰ φυτὰ παρὰ εἰς τὰ ζῶα· καὶ πάλιν διάφορος εἰς τὰ ὄλογα ζῶα παρὰ εἰς

τὸν ἄνθρωπον • διότι τῶν μὲν φυτῶν ἡ ζωὴ εἶναι χωρὶς προαι-
 ρετικῆς κινήσεως καὶ χωρὶς συνειδήσεως • τῶν δὲ κτηνῶν, μετὰ
 προαιρετικῆς κινήσεως, καὶ ἀλόγου τινὸς συνειδήσεως, μᾶλλον
 δὲ συναισθητέως • τῶν δὲ ἀνθρώπων καὶ μετὰ προαιρετικῆς
 κινήσεως καὶ μετὰ λογικῆς συνειδήσεως • διότι συνειδήσεις εἶναι
 εἶδησις τοῦ εἶναι (Κρηπ. ΚΓ'). • ἡ δὲ εἶδησις εἶναι διὰ μόνου
 τοῦ Λόγου κατορθωτὴ, ἐπειδὴ ὁ λόγος μόνον δύναται νὰ εὔρη
 τὴν ἀλήθειαν εἰς τὴν ἀρμονίαν τῶν διαφόρων ἐννοιῶν καὶ
 γνώσεων (Λογ. Α'). • Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν μόνον γινώσκει, ὅτι
 ὑπάρχει αὐτός, καὶ ὅτι παρεκτὸς αὐτοῦ ὑπάρχουσι καὶ πολλὰ
 ἄλλα ὄντα. Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν μόνον ἐξεύρει Τί κάμνει πρὸς
 ἑαυτὸν, καὶ Τί πρὸς τοὺς ἄλλους. Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν ζῆ
 ζωὴν μετὰ συνειδήσεως ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἐκτὸς κόσμου, ἥτις εἶ-
 ναι ζωὴ κατ' ἐξοχὴν • ὡς πρὸς ταύτην αἱ ἄλλαι τῶν ἄλλων
 ὄντων ζωαὶ εἶναι μηδέν. Καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὰς ἡμέρας μας
 ἔφθασε νὰ εἴπῃ ὁ Φίχτερος. (In seinen Vorlesungen
 über das Wesen des Gelehrten.) Μόνον ὁ ἄν-
 θρωπος ζῆ, ἡ δὲ ἄλλη φύσις εἶναι νεκρά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Τελεολογία, ἢ περὶ σκοπιμότητος τῶν ὄντων.

ΡΥΒ'.

Εἰς τὰ ὀργανικὰ σώματα παρατηροῦμεν κατ' ἐξοχὴν σκο-
 πούς καὶ τέλη, καὶ πρέπει νὰ τὰ κρίνωμεν ὡς ἀπὸ τὴν φύσιν
 αὐτὴν γινόμενα σκόπιμα. Εἰς ταῦτα φαίνεται σκοπιμότης καὶ

ἐκ τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, καὶ εἰδικὴ καὶ ὕλική, καὶ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ (IIA'. Σημ. Α', Β').

Σημείωσις. Τὰ ὀργανικὰ σώματα μᾶς διεγειροῦσιν αἰσθήματα εἰσροσύνης διὰ τὴν χάριν καὶ καλοκύντων· ἐμποροῦν γὰρ γενῶσι χρησιμὰ εἰς διαφόρους σκοποὺς καὶ διὰ τὸ εἶδος καὶ διὰ τὴν ὕλην των· παρεκτός τούτων εἶναι καὶ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ σκόπειμα· διέτι τὰ μέρη των προσαρμοζονται πρὸς ἄλληλα, ὡς μέρη ἑνὸς ἑαυτὸ συμπληροῦντος καὶ συντηροῦτος καὶ ἀδιακόπως εἰσοποιοῦντος ὅλου. Πᾶν λοιπὸν μέρος εἶναι δυνατὸν γὰρ ὑπάρχει, ἀναφερόμενον πρὸς τὸ ὅλον· ἀναφερόμενον δὲ, σὺν ἄπτεται μετ' αὐτοῦ εἰς ἓν οὕτως, ὥστε ἐνεργεῖ πρὸς τ' ἄλλα καὶ πάσχει ἀποβραχῶς, καὶ εἶναι καὶ αἰτία ἐνταυτῷ καὶ ἀποτέλεσμα· Πᾶν λοιπὸν μέρος ὑπάρχει καὶ διὰ τὰ ἄλλα καὶ ὑπὸ των ἄλλων· καὶ γίνεται ὄργανον καὶ ἐνεργείας καὶ πάθους, ἢ μέλος καὶ ἐνεργοῦν καὶ ἐνεργοῦμενον. Οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, τὰ φύλλα τοῦ δένδρου, καθ' ἓνα μὲν λόγον εἶναι μέλη παθητικά, ἐπειδὴ ἐγεννήθησαν ὑπὸ των ἄλλων μελῶν, λεγῶ ρίζης, κορυφῆς κτλ. ἀλλ' εἶναι καὶ κατὰ λόγον ἄλλον μέλη ἐνεργητικά, ἐπειδὴ δι' ἀπορροφήσεως καὶ διαπνοῆς συμβάλλουσι πολὺ πρὸς διατήρησιν τοῦ ὅλου· καὶ τὸ φυτόν ξηραίνεται, καὶ ἰσχυμένως τὰ ἄλλα μέλη του χάνονται, εἴαν συνεχῶς ἀποκόπτης τὰ φύλλα του εὐθὺς ἀποῦ φυτόν· Διαφέρει δὲ ὀργανικὸν τῆς φύσεως ἀπὸ ὀργανικὸν τῆς τέχνης ἔργον. Καὶ τοῦτο, οἷον τὸ ὠρολόγιον, εἶναι μὲν καθὸ συνθετοῦ ἐξ ὀργανων, ὀργανικὸν σῶμα, εἰς τὸ ὁποῖόν τὰ μέρη (τροχοὶ καὶ ἀλυσίδες καὶ ἐλατήριον) προσαρμοζονται καὶ ἀποτελοῦν ἓν ὅλον· ἀλλὰ δὲν εἶναι τῶν ὠρολόγιον, ἢ γούν ὀργανικὸν καὶ ὀργανιζόμενον, εἰς ἓνα λόγον δὲν εἶναι ὀργανικὸν τῆς φύσεως ἔργον, ἀλλὰ τέχνης κατασκευάσμα. Τὸ δὲ ὀργανικὸν σῶμα, τελεολογικῶς θεωρούμενον, εἶναι ἔργον τῆς φύσεως, καὶ ἐνταυτῷ σκοπὸς τῆς φύσεως, ἢ γούν ἔργον, εἰς τὸ ἑποῖον τὰ πάντα εἶναι σκοποὶ καὶ μέσα· διότι ἢ φύσις τὸ ἐγέννησεν οὕτως, καὶ τὸ διέταξε καθ' ὅλα τὰ μέρη του οὕτως, ὥστε ἐμπορεῖ γὰρ διατηρήσῃ καὶ τὴν ὑπαρξίν καὶ τὸ εἶδος του· ἀπὸ τῆς πρώτης τῆς ὑπάρξεώς του στιγμῆς ἕως τῆς φθίσεως του παράγει αὐτὸ ἑαυτὸ διὰ τῆς ἀκατακαλίπτως ἐνεργούσης πλαστικῆς ὀρμῆς καὶ δυνάμεως.

ΡΥΓ'. Ἐπειδὴ ἢ ὑπαρξίς ὀργανικῶν σωμάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι καὶ ἔργα καὶ σκοποὶ τῆς φύσεως, μᾶς ὀδηγεῖ ἀναγκασίως εἰς τὴν ἐν τῇ φύσει σκοπιμότητά· διὰ τοῦτο πρέπει γὰρ συγχωρηθῆ εἰς τὸν Λόγον γὰρ ἀναφέρῃ τὴν ἰδέαν ταύτην εἰς ὅλην ὁμοῦ τὴν φύσιν, ἥτις εἶναι ὀργανικόν τι ὅλον (III').

καὶ νὰ τὴν κρίνῃ, ὅτι εἶναι σκοπιμὸν τε εἰς τὴν ὁποίαν τίποτε δὲν εἶναι εἰς μάτην· ἀλλὰ Τίνες εἶναι οἱ σκοποὶ αὐτῆς, ὁμολογοῦμεν εἰλικρινῶς, ὅτι δὲν ἐξεύρομεν ἀκριβῶς· προσπαθοῦμεν ὅμως μὲ τὴν ὁδηγίαν τῆς φιλοσοφίας νὰ τοὺς εὕρωμεν, εἰάν δυναθῶμεν.

Σημειώσεις. Πρέπει μὲν νὰ ἀποδεχθῶμεν ὡς ἀληθεστάτη τὴν πρότασιν· Πάντα εἰς τὴν φύσιν εἶναι σκοπιμα, καὶ πᾶν ἐν δὲν ἐγγεῖναι εἰς μάτην· ἀλλ' εἰάν δὲν γνωρίζωμεν τὸν ἔσχατον τοῦτων σκοπόν, πρέπει νὰ προσμείνωμεν ἕως νὰ εὕρῃ τῆς ἀληθείας ἢ νὰ λύσῃ τὴν ἀμφιβολίαν ἡ φιλοσοφία. Εἶναι βέβαια ἀνωτάτη ἀρχὴ, καὶ ἔσχατον τέλος, ὅπου φέροντα πάντα τὰ εἰς τὴν φύσιν γινώμενα· ἀλλ' οὔτε ἡ χημικὴ οὔτε ἡ μαθηματικὴ δύναται νὰ τὴν εὕρῃσιν, ἀλλὰ μόνη ἡ ἀληθῆς φιλοσοφία.

ΡΥΔ'. Κρίνοντας γενικῶς τὴν φύσιν ὡς συμπλήρωμα σκοπίμων ὄντων, θέλομεν εὐρεῖν εἰς αὐτὴν σύστημα, κατὰ τὸ ὁποῖον τῆς φύσεως τὰ ἔργα εἶναι διατεταγμένως οὕτως, ὥστε τὰ μὲν ἐπέχουσιν ὑψηλότερον βαθμὸν, τὰ δὲ κατώτερον.

ΡΥΕ'. Εἰς μὲν τὰ ὀργανικὰ ἔργα τῆς φύσεως ἐνυπάρχει ἐσωτερικὴ σκοπιμότης· εἰς δὲ τὰ μὴ ὀργανικὰ μόνον ἐξωτερικὴ (ΡΥΒ'). Διότι ἐπειδὴ ταῦτα γίνονται καταληπτὰ ἐκ μόνων μηχανικῶς ἐνεργουσῶν αἰτιῶν, καὶ τὰ μέρη των δὲν εἶναι μέλη ἐνὸς ἑαυτοῦ συμπληροῦντος καὶ συντηροῦντος καὶ εἰδοποιοῦντος ὅλου (ΡΟΗ.)· διὰ τοῦτο δὲν δύγανται νὰ θεωρηθῶσι τὰ μέρη ταῦτα ὡς μέσα καὶ σκοποὶ πρὸς τὸ ὅλον, ἀλλὰ τὸ ὅλον πρέπει νὰ ἀναφερθῇ ὡς σκοπὸς καὶ μέσον πρὸς ἄλλο τι σκοπιμὸν καὶ αὐτό. Τὰ μὴ ὀργανικὰ λοιπὸν ἔργα τῆς φύσεως ἐμποροῦν νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς μόνον μέσα πρὸς ὑπαρξίν των ὀργανικῶν· ἢ, νὰ εἴπω ἄλλως, τὰ ζωῆς ἀμοιρὰ ὑπάρχουσιν εἰς τὴν φύσιν μόνον διὰ τὰ ζῶντα.

ΡΥΖ'. Καὶ πάλιν εἰς τὰ ὀργανικὰ τῆς φύσεως ἔργα πρέπει νὰ ἐπικρατῇ ὑπαλληλία τις κατὰ τὴν σχετικὴν αὐτῶν

τελειότητα· ὥστε τὰ μὲν φυτὰ νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς μέσα διὰ τὴν ζῶαν· τὰ δὲ ἄλογα ζῶα μετ' ἐκείνων ὡς μέσα διὰ τὰ λογικὰ, ἤγουν διὰ τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ ἄριστα εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτ. Α') «οἰκτεροῦν τότε φυτὰ τῶν ζῴων ἐνεκεν εἶναι, καὶ τὰ ἄλλα ζῶα τῶν ἀνθρώπων χάριν·» διότι ταῦτα μόνον εἶναι ὄντα ἐπὶ τῆς Γῆς, τὰ ὅποια ἔχει μόνον ἔχουσι τελειότατον ὀργανισμόν, ἀλλ' ἐμποροῦν καὶ νὰ συλλάβωσιν ἰδέαν τῆς σκοπιμότητος, καὶ νὰ βάλλωσιν εἰς ἑαυτὰ ἰδίους σκοπούς, βουλεύομενοι περὶ παντοίων πραγμάτων. Τὸ ἄλογον λοιπὸν ὑπάρχει εἰς τὴν φύσιν μόνον διὰ τὸ Λογικὸν ὄν.

Σημείωσις. Ἀναμφιβόλως οἱ μὲν ἀνθρώποι ὑπηρετοῦσι τρόπον τινὰ πολλὰ ἄλλα ζῶα· τὰ δὲ ζῶα χρησιμεύουσιν εἰς βλάστησιν τῶν φυτῶν· ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἐπιτεταί, ὅτι εἰς τὴν σειράν τῶν σκοπῶν δὲν ἔχουν ἀνώτερον μὲν ἀπὸ τὰ φυτὰ τόπον τὰ ζῶα· ἀνώτερον δὲ τῶν ἀλόγων ζῴων ὁ ἄνθρωπος· ἡ εἰρημένη περὶ τῆς δεικνύει μόνον τὴν τῆς φύσεως εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς σκοπιμότητος· ἐπειδὴ ὁμοίως ἡ φύσις αὐτὴ ἐστολίτε τον ἄνθρωπον μὲ ὅλας τὰς δεξιότητας, διὰ τῶν ὁποίων ἐμπορεῖ νὰ καθυποτάξῃ ὅλην τὴν ἄλλην φύσιν εἰς τὴν θέλησίν του· εἶναι βέβαια οὗτος ὁ εἰς τὴν σειράν τῶν σκοπῶν ἀνώτερος ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα ὄντα. Προσέτι δὲν εἶναι ἀμφιβολία, ὅτι τὸν ἄνθρωπον ὑπερβαίνουν τινα τῶν ζῴων εἰς σωματικὰ τινα προτερήματα, οἷον ἰσχύϊν, εὐαισθησίαν, τάχος κτλ. ἀλλὰ δὲν ἐπιτεταί ἐκ τούτου ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τῶν ζῴων τούτων ἀτελέστερος· διότι εὐθὺς ἀποῦ παρατηρήσωμεν τον ὅλον τοῦ ἀνθρώπου ὀργανισμόν, καταλαμβάνομεν φανερὰ τὴν ὑπεροχὴν του καὶ κατὰ τοῦτο (ΡΠΗ'). Τελευταίον δὲ, ἐνῶ τὰ ἄλλα ζῶα ἀκολουθοῦσιν ἐκ φυσικῆς ὀρμῆς τὸν σκοπὸν των, ὁ ἄνθρωπος τὸν καταλαμβάνει εὐκρινῶς καὶ κατὰ συνείδησιν· μεταβάλλει παντοίως τὰ μέσα διὰ νὰ τον ἐπιτύχῃ. Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν πρέπει εἰς τὸ σύστημα τῶν φυσικῶν σκοπῶν νὰ κριθῇ ὁ ἔσχατος τῆς φύσεως σκοπὸς ἐντὸς τῆς σφαιρας, εἰς τὴν ὁποίαν τὸν ἔβαλεν ἡ φύσις νὰ ζῆτῃ τὴν αἰσθητὴν ταύτην ζωὴν.

ΡΥΖ'. Ἐσχατος τῆς φύσεως σκοπὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ἐὰν γνωρίζῃ τὴν σειράν τῶν σκοπῶν ὅλων, καὶ πράττῃ ὅλα τὰ ἔργα του κατὰ τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Διὰ τοῦτο ἡ φύ-

σις τὸν ἐκατασκεύασι καὶ τὸν διέταξεν οὕτως, ὥστε νὰ σχηματίζεται κατὰ μικρὸν, καὶ νὰ ἀναπτύσσεται, ἕως οὗ νὰ γείνη, ὅσον εἶναι δυνατὸν, φυσικῶς τέλειος. Ἡ φύσις λοιπὸν ζητεῖ νὰ καλλιεργήσῃ καὶ νὰ τελειοποιήσῃ, ὅσον εἶναι δυνατὸν, τὸν ἄνθρωπον. Παιδεία λοιπὸν καὶ φιλοσοφία εἶναι ὁ μόνος τοῦ ἀνθρώπου προσδιορισμὸς ἡγουν ὁ σκοπὸς, πρὸς τὸν ὁποῖον τὸν ὀδηγεῖ αὐτὴ ἡ φύσις.

Σημειώσεις. Τέρατα λοιπὸν ἀλλόκοτα εἶναι οἱ καταφρονεταὶ τῆς παιδείας· πολέμιοι τῆς φύσεως αὐτῆς, καὶ ἐπομένως ἐχθροὶ τοῦ τῆν φύσιν δημιουργήσαντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄.

Ἐπιστάσῃαι τινὲς, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκ φύσεως εἶναι προσταγμένον νὰ φιλοσοφῇ.

Ρῆθ΄.

Ερευνοῦντες δὲ ἰδιαίτερα τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν, καὶ τὴν πρὸς τὰ ἐκτὸς αὐτοῦ σχέσιν, διὰ νὰ καταλάβωμεν, εἰ δυνατὸν, τὸν φυσικὸν τοῦ προσδιορισμὸν, ἄξιον εἶναι νὰ περιεργασθῶμεν τὰ ἐφεξῆς.

α΄. Εἰς τὸν ἄνθρωπον δὲν ἔδωκεν ἡ φύσις οὐδεποπῶς ἔμφυτον ὀρμὴν, ἡγουν φυσικὴν δεξιότητα εἰς τὸ νὰ ἐπιτηδεύεται τε ἀδιθάκτως. Διὰ τοῦτο ἀναγκάζεται φυσικῶς ὁ ἄνθρωπος νὰ ζητήσῃ εἰς τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὑψηλότερόν τι, τὸ ὁποῖον νὰ τοῦ χρησιμεύσῃ ὑπὲρ πάσαν ἔμφυτον ὀρμὴν, ἡγουν φυσικῶς ἀναγκάζεται νὰ καλλιεργηθῇ.

β'. Ὀλίγην ὑπεράσπασιν ἔδωκεν ἡ φύσις εἰς τὸν ἄνθρωπον κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν προσβολῶν. Τὰ φυσικά του ὄπλα εἶναι καθ' ὑπερβολὴν ἀνίκανα, ἐὰν δὲν μάθῃ νὰ τὰ μεταχειρίζεται ἐπιτηδεύσῃ καὶ νὰ τὰ ἐνόησῃ μὲ τὰ τεχνητά. Οὐδέ τὰ φυσικά του σκεπάσματα εὐνοῦνται νὰ τὸν διαφυλάττωσιν ἀπὸ τῆς ἀτμοσφαιρας τὰς ἐπηρείας. Καὶ ἐκ τούτου λοιπὸν ἀναγκάζεται ὁ ἄνθρωπος ἐκ φύσεως νὰ τελειοποιήσῃ τὰς δυνάμεις του καὶ νὰ γείνη ἐπιστήμων πολλῶν, τὰ ὅποια τοῦ εἶναι ἀναγκασιότατα πρὸς ὑπεράσπισίν του.

γ'. Ἐκ φύσεως πολλὰ βραδέως αὐξάνει ὁ ἄνθρωπος καὶ κατὰ τὸ σῶμα καὶ κατὰ τὰς ἀναγκαίας του γνώσεις· ἡ παιδικὴ ἡλικία του εἶναι μεγαλητέρα παρὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν πάντων τῶν ζώων. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἔχει χρεῖαν νὰ τὸν προνοῶσιν ἄλλοι, νὰ τὸν διδάσκωσι Πῶς ἔχει νὰ διατηρηθῇ, καὶ Πῶς νὰ προνοήσῃ καὶ αὐτὸς δι' ἄλλους. Τοῦτο κάρνει τὸν ἄνθρωπον συμπαιδικόν, φιλόανθρωπον, ἀγαπῶντα τὴν κοινωνίαν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι ἀπαραίτητος ἡ παιδεία.

δ'. Ἀφ' οὗ ὁ ἄνθρωπος κατὰ μικρὸν ὠριμάσῃ, καὶ κατασταθῇ ἄξιος νὰ προάγῃ διὰ γεννήσεως τὸ εἶδος του, ἀναγκάζεται ἀπὸ τὴν ἔμμονον εἰς τοῦτο ὄρμην (ΠΙΘ'.) νὰ συναφθῇ στενωτέρα μετὰ τῶν ἡμεριῶν του, ἤγουν νὰ συζευχθῇ μὲ γυναῖκα, καὶ νὰ θρέψῃ τέκνα χρειαζόμενα τὴν βοήθειάν του· ἀλλ' εἰς τοῦτο εἶναι χρεῖα νὰ γυμνασθῇ καὶ νὰ καλλιεργηθῇ, ὥστε νὰ μὴ ἀποτύχη τῆς φύσεως τὸν σκοπὸν.

ε'. Ἐπειδὴ ἡ φύσις ἔκαμε τὸν ἄνθρωπον ἰκανὸν νὰ ζῇ μὲν εἰς ὅλας τὰς ζώνας καὶ εἰς ὅλα τῆς Γῆς τὰ κλίματα· νὰ τρέφεται δὲ ἀπ' ὅλα τὰ γένη τῶν τῆς φύσεως σωματίων· διὰ τοῦτο εὐκόλυνε τὴν εἰς ὅλον τὸ πρόσωπον τῆς γῆς ἐξάπλωσίν

του, καὶ τοῦ ἐχορήγησεν ἄπειρον πλῆθος μέσων πρὸς καλλιέργησίν του.

ζ. Φαίνεται τελευταῖον ἡ φύσις, ὅτι διὰ τῆς ὀρθῆς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος θέσεως διεύθυνε τὸν ἀφθαλμὸν του πρὸς τι ὑψηλότερον, διὰ τὸ ἐξυψωθῆ ἀπὸ τὰ χαμερπῆ, καὶ τὸ πετάσῃ διὰ τῆς παιδείας εἰς εὐγενεστέρας καὶ ὑψηλοτέρας τινὰς φύσεις. Ψευδὲς λοιπὸν εἶναι καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀνάξιον τὸ στοχαζώμεθα, ὅτι τὸ φυσικὸν τοῦ ἀνθρώπου στέκει εἰς τὸ τὸ νὰ μὲν ἀπαιδευτος καὶ βάρβαρος. γνώμη, τὴν ὁποίαν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐπροστάτευσεν ὁ παραδοξολόγος Ρουσσῶς· ἀνάγκη εἶναι μάλιστα τὸ προχωρῆ πάντοτε εἰς τὰ ἔμπροσθεν διὰ τὸ φθάσῃ τὸ τέλος τῆς παιδείας του. Ἐφρόντισε δὲ ἡ φύσις τὸν ἀναγκάσῃ κατὰ πρὸς τὴν τελείωσίν του· διότι ἡ ἡμισοφία καὶ ἡ ἡμιπαιδευσία ἐπιφέρουν εἰς τὸν ἀνθρώπου πολλὰ κακά· καὶ διὰ τὸ ἀποφύγη, ἐξ ἀνάγκης πρέπει τὸ χωρῆ πρόθυμος εἰς τὸ τέλος, ὅπου εἶναι τῶν κακῶν ἀπάντων ἡ ἀπουσία.

ΡΥΘ'. Ὅτι δὲ ἡ ἐνδεχομένη εὐτυχία ἢ εὐδαιμονία εἶναι ὁ φυσικὸς τοῦ ἀνθρώπου προσδιορισμὸς, λέγεται λόγος, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀντιφέρεται ἡ πείρα· διότι Τί δὲν κάμνει ἡ φύσις διὰ τὸ ταραξῆ καὶ τὸ ἀνατρέψῃ τὴν εὐτυχίαν μας! Ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ταραχῶν τῆς τούτων μᾶς ἀναγκάζει τὸ παιδευσώμεν, ἐνῶ μᾶς προστάζει τρόπον τινὰ τὸ βιάσασθαι ὅλας ἡμῶν τὰς δυνάμεις, καὶ τὸ ἐπινοήσασθαι μέσα, διὰ τῶν ὁποίων τὸ ἀποφύγωμεν, ἢ καὶ τὸ καταπραῦνωμεν τὰς καταδρομάς της. Ἀλλ' ἐμπορεῖ τις τὸ εἶπῃ. Ἡ φύσις μᾶς ἐχάρισε τὴν ῥοπήν εἰς τὸ τὸ γείνωμεν εὐτυχεῖς, καὶ τὴν ἀναπαύει διὰ παντοδαπῶν τρυφῶν καὶ ἀπολαύσεων. Δὲν ἀρνοῦμαι ταύτην τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' ἐκ ταύτης τίποτ' ἄλλο δὲν συμπεραίνεται, εἰ μὴ ὅτι καὶ

116 Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΦΙΛΟΣΟΦΗ.

ἡ ῥοπὴ αὕτη εἶναι μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ φύσις μᾶς ὁδηγεῖ εἰς ἡμῶν αὐτῶν τὴν καλλιέργησιν καὶ παιδεύσιν· διότι χωρὶς τούτων ὁ ἄνθρωπος οὔτε τὰ εἰς τὴν φύσιν εὕρισκόμενα μέσα τῆς εὐτυχίας του νὰ εὕρῃ δύναται, οὔτε τὰ ἐμπόδια ταύτης νὰ ἀποφύγῃ· ἢ προμήθειαι καὶ ἡ σκευασία τροφῆς, ἱματισμοῦ, οἴκων, φαρμάκων κτ. ἢ τῆς ζωῆς τοῦ ὑπεράσπισις ἀπὸ θηρίων, πυρασείας, πλημμύρας ὑδάτων, καὶ ἄλλα ἀναγκαῖα ζητοῦσιν ἀπαραιτήτως ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον παιδείαν. Ἐκ φύσεως λοιπὸν εἶναι προσταγμένος ὁ ἄνθρωπος νὰ καλλιεργηται καὶ νὰ μορφώνεται διὰ τῆς φιλοσοφίας.

Σ'. Ἀλλὰ Τίς ἄραγε εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς παιδείσεως τοῦ ἀνθρώπου; ἤγουν Τί πρέπει νὰ κάμῃ ὁ πεπαιδευμένος καὶ καλλιεργημένος ἄνθρωπος διὰ νὰ ἐπιτύχῃ σκοπὸν τινα ὑψηλότερον; Τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν ἐπιλύεται εἰς τὴν φυσικὴν τελεολογίαν, ἀλλ' ἐναποταμιεύεται εἰς τὴν Ἰθδικὴν, διὰ νὰ κάμῃ ἐκείνη τὴν ἀρμοδίαν του ἐπίλυσιν.

